

BATI TRAKYA TÜRK VAKIFLARI: TARİHİ SÜREÇ VE BUGÜNKÜ DURUM

Batı Trakya’da ve hatta tüm Balkanlar coğrafyasında vakıf mülklerin aslına uygun şekilde vakıf idarelerine iade edilmesi, vakıf idarelerinin haklarının vakıf müessesesine uygun şekilde tanınması için iç hukuk düzenlemelerinin yapılması ve uluslararası hukukun işletilmesi, yönetimlerin bu hususta vakıf müessesesinin şartlarına muvafık kararlar alması ve kalıcı etkileri olacak adımlar atması gerekmektedir.

Balkan Yarımadası’nda, Karadeniz, Marmara Denizi ve Balkan-Rodop dağ silsilesi arasında kalan Trakya, Doğu ve Batı olmak üzere iki kısma ayrılır. Türkiye’nin Avrupa kıtasındaki toprakları Doğu Trakya olarak adlandırılırken 1913’te kurulan “Batı Trakya Hükümet-i Müstakilesi” hudutları esas alındığında bugün bir kısmı Yunanistan’ın, diğer bir kısmı da Bulgaristan’ın hudutları içinde kalan bölge Batı Trakya olarak isimlendirilmiştir. Ancak 1923 Lozan Anlaşması ile çizilen sınırlar esas alınırsa Batı Trakya bugün Yunanistan’ın idaresinde bulunan bölgedir. Bu çalışmaya konu edilen Batı Trakya ile kastedilen de Lozan Anlaşması ile belirlenen ve Yunanistan sınırları dahilinde kalan bölgedir. Bu bölge, doğuda Meriç Nehri ile Türkiye’den, kuzeyde Rodop Dağları ile Bulgaristan’dan ayrılır ve batıda Mesta-Karasu nehri, güneyde ise Ege denizi ile çevrilidir. Batı Trakya’da bugün 150 bin civarında Müslüman Türk yaşamaktadır.

Tarihçe

1913 Balkan Savaşı’na kadar Osmanlı idaresinde kalan Batı Trakya’da 1913’te önce *muvakkat*, daha sonra *müstakil* bir hükümet kurularak bir müddet bağımsızlık elde edilmiş, bu bağımsız hükümetin ömrü ancak iki ay sürmüştür. 1913-1919 yılları arasında Bulgar idaresine giren bölge 17 Ekim 1919’dan 23 Mayıs 1920’ye kadar müttefik devletler adına “Müttefiklerarası Trakya Hükümeti” adı ile Genel Vali olan Fransız *General Charpy* tarafından yönetilmiş, müttefiklerin ayrılmasından sonra ise bölge Yunan yönetimine devredilmiştir.

* İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA, İstanbul) Genel Direktörü.

Lozan Anlaşması esnasında, 30 Ocak 1923'te imzalanan "*Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Mukavelename ve Protokol*" gereğince Türkiye'deki Rumlar ile Yunanistan'daki Türkler mübadele edilmiş, ancak İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türkleri bu mübadelenin dışında bırakılmıştır. Mübadele dışı bırakılan Batı Trakya Türkleri'nin nüfusu ("Etabli" belgeleri verilmek sureti ile) 129.120 olarak tespit edilmiştir.

1913 Atina Anlaşması ve 3 Numaralı Protokol

Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan *1-14 Kasım 1913 tarihli Atina Anlaşması*,¹ Batı Trakya Türk Vakıfları açısından büyük önem taşımaktadır. Bu anlaşmanın 2. maddesi, daha önce imzalanmış veya yürürlüğe konmuş bütün anlaşmaları tekrar gündeme getirmekte, 1830 ve 1881 anlaşmalarının geçerliliğine işaret etmekte ve bu anlaşmaların Yunanistan'ın bütün topraklarında geçerli olacağını vurgulamaktadır.

Anlaşmanın 5. maddesi Yunanistan'a bırakılan topraklarda işgale kadar edinilen hakların ve Osmanlı resmî belgelerinin geçerli olacağını belirtmektedir. 6. maddeye göre ise Osmanlı tabiiyetini koruyarak Yunanistan'ı terk etmiş olanların, bu topraklardaki gayrimenkullerinin sahipliğini koruyacakları ve başkalarına idare ettirmeye devam edecekleri belirtilmekte, ayrıca kır ve kentlerde Osmanlı hukukuna göre özel ve tüzel kişilerce edinilmiş mülkiyet hakları Yunanistan tarafından tanınmaktadır. Buna göre hiç kimse kanunen belirtilen kamu yararı sözkonusu olmaksızın ve uygun ve peşin bir tazminat ödenmeden mülkiyetinden yoksun bırakılamayacaktır. Anlaşmanın 11. maddesinde, Yunanistan'a bırakılan topraklarda ikamet edenlerin can, mal, şeref, din ve gelenekleri teminat altına alınmakta, bu kimselerin Yunan vatandaşlarıyla aynı medeni ve siyasi haklara sahip olacakları, dinî vazifelerini açıkça yerine getirebilecekleri belirtilmekte; Halife olarak Osmanlı Sultanının isminin hutbelerde okunmaya devam edeceği hükmü yer almaktadır. Bu madde ayrıca, Müslüman cemaatlerinin idaresine müteallik önemli hükümler ihtiva etmektedir. *Buna göre mevcut veya oluşacak Müslüman cemaatlerinin muhtariyetine ve hiyerarşik yapısına dokunulmayacak, bu cemaatlerin sahip oldukları fonlara ve gayrimenkullere ilişilmeyecektir. Müslümanlar'la manevi önderleri arasındaki ilişkilere müdahale edilmeyecek, bu önderler İstanbul'daki Şeyhülislamlık makamına bağlı olacaktır. Müftüler Müslüman seçmenlerce seçilecek, Başmüftü, Yunanistan'daki bütün müftülerin bir araya gelerek seçecekleri üç aday arasından Yunan Kralı tarafından tayin edilecek ve bu tayin üzerine şeyhülislamlık makamınca kendisine bir "menşur" ile onun fonksiyonlarını yerine getirmesini ve diğer müftülere karar ve fetva yetkisi vermesini sağlayacak bir "mürasele" gönderilecektir.* Bu madde ile en azından manevi olarak Müslüman cemaatinin İstanbul ile ilişkileri sürdürülmüş olmaktadır. 11. madde ile müftülerin yalnız dinî konularda ve vakıfların yönetimine nezaret etmede değil, Müslümanların evlenme, nafaka ve mütevellî tayini gibi dünyevi meselelerinde de yetkili olduğu kabul edilmekte ve müftülerin vereceği kararların Yunan makamlarınca uygulamaya konacağı ifade edilmektedir. *Anlaşmanın 12. maddesi her türlü vakfın güvence altına alındığı, Yunanistan'a bırakılan topraklarda kalan vakıfların cemaat tarafından yönetileceği, gelirleri Osmanlı Devleti müesseselerine bırakılmış olsa dahi bu vakıfların Evkaf Vekâleti tarafından satılana kadar Müslüman cemaatlerince yönetilmeye devam edeceği hükümlerini getirmektedir.* Yine bu madde ile çeşitli din ve hayır kuruluşlarının yeterli gelirden yoksun kalması halinde bu kuruluşlara devlet tarafından yardım edileceği taahhüt edilmektedir.

Vakıf idarelerinin seçim esaslarını teferruatlı bir şekilde düzenleyen 1913 Anlaşması'nın 13. maddesinde de Müslüman cemaatlerinin tüzel kişiliği açıkça tanınmaktadır.

1 "Yunanistan'la Atina'da Mün'akid Muahede-i Sulhiyye, 23 Zilhicce 1331-10 Teşrin-i sanî 1329," Düstur, II. tertip, c. 7, (Dersaadet: Matbaa-i Âmire, 1336), s. 45-61.

Yunanistan ile İmzalanan Sevr Anlaşması (10 Ağustos 1920)

“Sevr Anlaşması” denince, Osmanlı Devleti ile imzalanan anlaşma akla gelmektedir. Halbuki aynı yer (Sevr) ve tarihte (10 Ağustos 1920) Yunanistan’daki azınlıkların himayesiyle ilgili “Yunan Sevri” olarak bilinen bir anlaşma da imzalanmıştır.

“Yunanistan’daki Azınlıkların Korunmasına İlişkin Anlaşma”² adını taşıyan ve bir yanda Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, diğer yanda Yunanistan Krallığı tarafından imzalanan bu anlaşma ile azınlıkların korunması hususu Yunanistan’a kabul ettirilmiştir.

Anlaşmanın 8. maddesi farklı ırk ve din azınlıklarına, masrafları kendilerine ait olmak üzere, dinî ve içtimai müesseseler ve okullar kurma, bunları işletme ve denetleme hakkı vermekte, bu müesseselerde kendi dillerini kullanma imkânı tanımaktadır.

10. maddede ise Müslümanların şahsi durum ve aile hukuku ile ilgili meselelerinin İslam âdetleri çerçevesinde çözülmesi için gerekli tedbirlerin alınacağı belirtilmekte ve cami, mezarlık ve İslamî kuruluşların varlığı teminat altına alınmaktadır. *Bu şekilde vakıflar ve diğer İslamî kuruluşlar resmen tanınmakta, yeni dinî ve insanî kuruluşların meydana getirilmesi durumunda Yunanistan’ın bu tür özel kuruluşlara sağlanan kolaylıkları esirgemeyeceği hüküm altına alınmaktadır.*

Lozan Anlaşması (24 Temmuz 1923)

Lozan Barış Anlaşması’nın “Siyasi Hükümler” başlıklı I. Kısımının “Azınlıkların Himayesi” adlı III. Faslı Türkiye’de yaşayan gayrimüslim azınlıkların haklarını tayin eden hükümler ihtiva etmektedir. Anlaşmanın 37-44. maddelerini oluşturan bu hükümlerden sonra gelen ve Faslın son maddesi olan 45. maddede “Türkiye’nin Müslüman olmayan azınlıklarına tanınmış olan haklar, Yunanistanca da, kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır” denmektedir.³

Anlaşmanın 40. maddesi Müslümanlar’ın, masraflarını kendileri karşılamak şartı ile, her türlü hayır kurumu, okul ve benzeri kurumları kurarak bunları yönetme ve denetleme hakkını teminat altına almakta, buralarda Müslümanlara kendi dillerini özgürce konuşma ve dinî törenlerini yapma imkânını vermektedir.

42. maddesi hükmünce Yunan hükümeti Müslümanlar’ın aile hukukuyla ilgili meselelerin ve ferdi meselelerinin bu azınlığın gelenek ve göreneklerine uygun biçimde çözümlenmesini güvence altına almakta, Müslümanlar’a ait dinî müesseseleri korumayı taahhüt etmenin yanı sıra, Müslümanlar’a ait vakıflara ve dinî kuruluşlara her türlü kolaylığı sağlamayı ve bu nitelikte kurulacak yeni kuruluşlardan gerekli kolaylıkları esirgememeyi de taahhüt etmektedir.

Yunanistan’da yaşayan azınlıkların himayesine dair 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan anlaşma, Lozan’da müttefik devletler ile (İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya) Yunanistan arasında imzalanan 16 Numaralı Protokol ile teyit edilmiş ve Lozan Anlaşması ile birlikte yürürlüğe girmesi sağlanmıştır. Böylece Batı Trakya Türkleri’nin hak ve hukuku Lozan’da iki belge ile tesbit edilmiştir. Bu belgelerden biri müttefik devletlerle birlikte Türkiye’nin de taraf olduğu “Azınlıkların Himayesi” başlıklı 37-45. maddeler, diğeri ise müttefikler ile Yunanistan arasında imzalanan ve Yunan Sevri’ni geçerli kılan 16 Numaralı Protokol’dür.

2 “Treaty Between the Principal Allied and Associated Powers and Greece. Signed at Sevres, August 10, 1920,” Treaty Series 1920, no. 13, London 1920.

3 Lozan Sulh Muahedenamesi, Mukavelat ve Senedat-ı Saire: 24 Temmuz 1339-1923, (İstanbul, 1339), s. 14-16.

Batı Trakya Türk Cemaatinin Teşkilatı

Cemaat ve Vakıf İdareleri

Balkan Savaşları'ndan sonra Osmanlı Devleti'nden ayrılan Batı Trakya'da yaşayan Türk cemaati idaresinin esasları, milletlerarası antlaşmalarla tesbit edilerek bu cemaatin eğitim, sosyal ve dinî kurumlarının devamlılığı sağlanmıştır. 14 Kasım 1913 tarihinde Yunanistan ile imzalanan Atina Anlaşması ile Türk cemaat ve vakıf idareleri yeni bir statüye kavuşturulmuştur. Bundan önceki dönemde vilayetlerdeki kurumların işleyişleriyle ilgili esaslar Mithat Paşa'nın Tuna Valiliği sırasında (1864-1868) başlattığı düzenlemelerin bir devamı olarak *Vilayet Nizamnamesi*'nin yayınlanmasıyla yapılmış, ayrıca *Evkaf Nizamnamesi* ile de vilayet ve kaza merkezlerindeki vakıf idarelerinin işleyişleri tespit edilmiştir.

Atina Anlaşması'nın imzalandığı 1913 tarihinden sonra ise bu anlaşmanın çeşitli maddelerinde sözü edilen Müslüman cemaatlerinin (*cemaat-i islamiye*) muhtar bir yapıya kavuşturulduğu görülmektedir. Anlaşmanın 11. maddesinde, "*mevcut ve ileride kurulabilecek Müslüman cemaatlerinin muhtariyetine ve hiyerarşik teşkilatına ve bunlara ait para ve mülkün idaresine hiçbir şekilde zarar verilemeyeceği*"⁴ belirtilmiştir. Diğer yandan aynı anlaşmanın 12. maddesinde vakıfların Müslüman cemaatleri tarafından idare edileceği ve *vakıf sisteminde değişiklik yapılamayacağı ifade edilmekte*,⁵ ayrıca *Atina Anlaşması'nın 3 Numaralı Protokolü'nün 13. maddesinde Müslüman cemaatlerinin tüzel kişiliğinin tanındığını belirtilmektedir*.⁶

Yunanistan 1920 yılında 2345 sayılı Kanun ile 1913 Atina Anlaşması'nın hükümlerini iç mevzuat haline getirmiştir. "*İslâm Cemaatleri Kanunu, Müftülükler ve Başmüftü İntihabıyla, İslam Cemaatlerine Ait Varidat-ı Evkafın Suret-i İdaresine Müteallik Kanun*"⁷ adını taşıyan bu kanun azınlığın teşkilatlanmasını düzenliyordu. Kanuna göre azınlığın teşkilatlanması ve yönetimi "*Cemaat İdare Heyetleri*" ile "*Başmüftü*" ve "*Müftüler*" aracılığıyla olacaktı.

Bu kanunun 12. maddesi ancak 29 yıl sonra 16 Haziran ve 28 Eylül 1949 tarihlerinde çıkarılan iki farklı Kral İradesi⁸ ile yürürlüğe konmuştur. *16 Haziran tarihli İrade'nin 7. maddesine göre şehirlerdeki vakıfların yönetimi Cemaat İdare Heyetleri'ne tevdi edilmektedir*.

2345 sayılı Kanuna göre heyetler 3 yıllığına seçilmektedir. 16 Haziran tarihli Kral İradesi, Gümölcine ve İskeçe Heyetlerinin 12'şer, Dimetoka ve Dedeoğaç Heyetlerinin ise 7'şer üyeden oluşmasını öngörmüştür. 1961 ve 1964 tarihlerinde yayınlanan 420 ve 649 numaralı Kral İradeleri bu konuda usule râci birtakım teknik değişiklikler yapmıştır.

Cemaat Heyetleri'ne ilk olarak 1946 yılında müdahale edilmiş ve Yunan Hükümeti, İskeçe Heyetini dağıtarak yerine bir "*İdare Komisyonu*" tayin etmiştir. Bu durum 1950'de yapılan seçimlere kadar sürmüştür, 1951'de heyetlerin adı "*İslam Cemaatlerine Ait Servetleri İdare Komisyonu*"na çevrilmiştir. *Bununla birlikte 1950 yılında ilk kez yapılan Cemaat (Vakıf) seçimleri 1960 ve 1964 yıllarındaki ertelemeler dışında 1967 yılına kadar düzenli biçimde yapılmıştır*.

4 "Yunanistan'la ... 1329," Düstur, II. tertip, c. 7, (Dersaadet 1336), s. 51.

5 age, s. 53.

6 age, s. 59.

7 "İslâm Cemaatleri Kanunu, Müftülükler ve Başmüftü İntihabıyla, İslam Cemaatlerine Ait Varidat-ı Evkafın Suret-i İdaresine Müteallik Kanunu, No: 2345, 24 Haziran-3 Temmuz 1920," Mecmua-i Kavânin-i Yunaniyye, sayı 5 (20 Mayıs 1921), s. 52-66.

8 "2345 Sayılı Kanunun Cemaat Seçimlerine Ait 12. Maddesinin Uygulanmasına Dair Kral İradeleri," Batı Trakya'nın Sesi, (İstanbul), sayı 7-8 (Kasım-Şubat 1989), s. 50-53.

1967 yılında yönetime el koyan Cunta, devlet dairelerinde ve kamu hukuku tüzel kişilerinde düzenin tekrar sağlanmasına ilişkin 65/1967 sayılı bir genel kanun çıkarmış ve seçimle göreve gelen heyetleri bu kanuna istinaden dağıtmış, yeni heyetler tayin etmiştir. Bu arada aynı kanuna dayanarak yayınlanan kararnamede heyetlerin bundan böyle “Müslüman Emlâkını Tedvire Memur Heyet” adını taşıması uygun görülmüştür. Aynı kararname ile Dedeâğaç’ta müftülük makamı bulunmadığı gerekçesiyle bu şehirde bulunan Cemaat İdare Heyetinin kaldırıldığı açıklanmış ve heyetlerin yetki alanları daraltılmıştır.

İskeçe ve Gümölcine’de Cunta’nın 1967’de tayin ettiği 7’şer kişilik cemaat heyetleri 90’lı yıllara kadar görevde idi. Müftülük makamının bulunduğu, fakat müftünün bulunmadığı Dimetoka’da ise müftü vekili cemaat işlerini tek başına yürütmekteydi.

Cemaat ve Vakıf İdare Heyetleri Seçim Kanunları

Batı Trakya Türk Cemaat İdareleri ile ilgili olarak 1913 Atina Anlaşması ile uyumlu ve yukarıda bahsi geçen 2345/1920 sayılı kanundan sonra dikkate değer bir diğer kanun 1980 yılında çıkarılmıştır.

19 Kasım 1980 tarihinde Yunan Parlamentosu’ndan geçen ve 20 Kasım 1980 tarihli Yunan Resmî Gazetesinde yayınlanarak yürürlüğe giren 1091 sayılı “Batı Trakya’da Yaşayan Müslüman Azınlığın Vakıfları ve Bunların Mal Varlıklarının Yönetimi ve İşletilmesi”⁹ adlı kanun Türk vakıflarının özel statüsünü herhangi bir cemiyet statüsüne indirgemektedir. Bu kanunla Türk vakıflarının denetimi müftülüklerden alınıp valilere verilmektedir. Şehirlerdeki Türk vakıfları küçük birimlere ayrılmakta, bu vakıfların mütevelli heyetlerinin seçiminde valilere sınırsız yetki verilmektedir. Batı Trakya Türkleri bu kanunun yürürlüğe girmesi üzerine toplum ileri gelenleri öncülüğünde ve dönemin Gümölcine Müftüsü merhum Hüseyin Mustafa başkanlığında “Batı Trakya Türkleri Yüksek Kurulu”nu oluşturmuştur. Müslüman Türk Azınlığı ilgilendiren diğer hususlarda da biraraya gelerek ortak mücadele yolunu tespit etmeyi hedefleyen bu heyet bugün, yeni ve eski milletvekilleri ile seçilmiş müftüler ve Türk kuruluşları başkanlarının iştirakiyle “Azınlık Danışma Kurulu” adı altında faaliyet göstermektedir.

Günümüzdeki Yasal Çerçeve

Günümüzde Batı Trakya Türk cemaatinin tüm itirazlarına rağmen 6-7 Şubat 2008 tarihlerinde Yunan Parlamentosu’nda görüşülerek onaylanan “Batı Trakya Müslüman Azınlığının Vakıf ve Taşınmazlarının Yönetimi ve İdaresi”¹⁰ kanunu yürürlüktedir. Bu kanun Müslüman Türk azınlığın Lozan Anlaşması gibi uluslararası anlaşmalarla hak ettiği birçok düzenlemeyi sağlamada yetersiz kalmaktadır. İlgili kanunun 2. maddesinde vakıfların tanımı yapılırken “eğitim” faaliyetinin zikredilmemesi, 3. maddesinde vakıf gelirlerinin bir bölümünün okul ve cami yapımı ve onarımı için kullanılabilmesi hususuna yer verilmemesi bu yetersizliğe örnek olarak gösterilebilir. Yine eğitimle ilgili olarak 19. maddede vakıf okullarının vakıflardan ayrılması öngörülmüştür, halbuki bölgedeki okulların kâhir ekseriyeti camilerin yanındadır ve vakıfların başta gelen işlevlerinden biri okulların idaresidir. Vakıf idareleri hususunda da Türk cemaatinde güvensizlik uyandıran hükümler bulunmaktadır. Bu kanun vakıf idare heyeti seçimlerinin yapılmasını öngörmektedir. Ancak 10. maddede Yunan mahalli idare mercii olan Bölge Genel Sekreteri’ne İskeçe,

9 “Batı Trakya’da Yaşayan Müslüman Azınlığın Vakıfları ve Bunların Mal Varlıklarının Yönetimi ve İşletilmesine Dair Kanun,” Efimeris tis Kiverniseos tis Elinikis Demokratias (Resmî Gazete), (Atina) sayı 267 (20 Kasım 1980); Azınlık Postası (Gümölcine), sayı 328-329 (20 Aralık – 27 Aralık 1980).

10 “Batı Trakya Müslüman Azınlığının Vakıf ve Taşınmazlarının Yönetimi ve İdaresine İlişkin Yasa, No: 3647” Efimeris tis Kiverniseos tis Elinikis Demokratias (Resmî Gazete) No: A 37 (13 Şubat 2008).

Gümülcine ve Dimetoka'daki vakıflar için özel vakıf idare heyeti tayin etme yetkisi verilmesi, 16. Vakıf İdare Kurulu ve Vakıf Heyeti üyelerinin bu kanunla ilgili alınabilecek bakanlık kararları ile diğer idari kararlara riayet etmemeleri durumunda görevlerinden azledilmeleri öngörülmektedir.¹¹

Batı Trakya Vakıflarının Durumu

Batı Trakya'daki vakıfların ve bu vakıflarca idare edilen mülklerin durumlarında, kuruluşlarından beri meydana gelmiş ve gelmekte olan değişikliklerin takibi amacıyla yıllardan beri yaptığımız çalışmalarla oluşturulan veritabanında vakıflar, vilayetlere göre ele alınmakta ve mümkün olduğunca detaylı bilgilerin kayda geçirilmesine gayret edilmektedir. Bu çalışmanın mahiyetini bir örnek üzerinden, Gümülcine dosyası üzerinden anlatmak isterim.

Gümülcine'de Osmanlı döneminden günümüze kadar birçok hayır sahibi çeşitli gayelerle farklı evsaftaki emlakını vakfetmiştir. Gümülcine Vakıflar İdaresi ise bu vakıfların idare ve denetiminden mesul olmak üzere 1903'te kurulmuştur. Gümülcine'de bulunan vakıf malları bağışlanırken hangi gaye ile nerelere bağışlandıkları, ilgili vakfiyede belirtilmiştir. Bunların ekseriyeti cami, mescit ve okuldur. Yunanistan'ın Tapu ve Kadastro İdaresine beyan edilen, bir kopyası elimizde bulunan dosyada kayıtlı her bir cami, mescit ve okulun kendine ait vakfı bulunmaktadır. Bu listede Yeni Cami Vakfı, Eski Cami Vakfı, Tabakhane Camii Vakfı, Osmaniye Camii Vakfı, Mastanlı Camii Vakfı, Kayalı Camii Vakfı, Tekke Camii Vakfı, Serdar Camii Vakfı, Yenice Mahalle Vakfı, Kır Mahalle Vakfı, Kesikbaş Camii Vakfı, Şehreküstü Camii Vakfı, Yeni Şehreküstü Mescidi Vakfı, Alan Kuyu Mescidi Vakfı, Kır Mahalle Mescidi Vakfı, Süpüren Dede Mescidi Vakfı, Arifhane Mescidi Vakfı, Yüksek Mescid Vakfı, Kalancı Mahallesi Camii Vakfı, Edirne Yolu Camii Vakfı, Kadıköy Arası Camii Vakfı, Sohtalar Vakfı ile İdadiye 1. Okul Vakfı, Kır Mahalle 2. Okul Vakfı, Yenice Mahalle 3. Okul Vakfı, Kalancı Mahallesi 4. Okul Vakfı, Mastanlı Mahallesi Okulu Vakfı, Osmaniye Mahallesi Okulu Vakfı, Erkek Yurdu Vakfı, Poşpoş Mezarlığı Vakfı, Yenice Mahalle Mezarlığı Vakfı, Kahveci Mezarlığı Vakfı, Osmaniye Mezarlığı Vakfı, Mastanlı-Kır Mahalle Mezarlığı Vakfı ve Alan Kuyu Mezarlığı Vakfı'na ait toplam 137 dükkân, depo ve ev, 654.986 m² arazi ve yekunu 61.259 m² tutan mezarlık alanları, bunların vakıfları ve bunlara ait cami ve okullar detaylı bir şekilde tatad edilmiştir. Dosyada bir başka bölümde 1960 yılından beri Yunan mahalli idarelerince uygulanan şehir imar planları, istimlak, su baskınlarından korunma ve toprak bütünleşmesi gibi çalışmalar neticesinde bu vakıfların yönetimindeki cami, okul, mezarlık ve diğer mülk ve arazinin hangilerinin nasıl etkilendiği belirtilmiştir. Bu çalışmaların menfi tesirlerine maruz kalan birçok alandan biri 1456 yılında Ali Bey tarafından vakfedilmiş, bugün Vakıflar İdaresinin tasarrufunda bulunan ve Sohtalar Vakfı olarak bilinen geniş arazilerdir, bu arazilerde önemli seviyede mülk kaybı yaşanmıştır.

Kış aylarında taşkınlıklara meydan vermemesi için şehrin batısından geçen Poşpoş çayı yatağının genişletilmesi ve şehir cihetine set yapma çalışmaları, Kulaklıoğlu ve Kargılı Sarıca mevkiindeki arazileri bölmüş ve eksiltmiştir. 1960 yılında Kulaklıoğlu Sohtalar Vakfı'na ait 185.000 m²lik arazi, bir parçası 122.000 m² diğeri 7.000 m² olmak üzere iki parçaya bölünmüş ve toplam sahası 56.000 m² eksilen arazi 129.000 m² kalmıştır. Kargılı Sarıca Sohtalar Vakfı'na ait 403.840 m²lik arazi de ikiye bölünmüş ve 52.615 m² azalarak 351.225 m² kalmıştır. 1989'da toprak bütünleşmesi çalışmaları esnasında 39.509 m²lik bir kayıp daha yaşanmıştır. Ayrıca resmî makamlar 1995'ten bu yana çayın batısında kalan 69.300 m²lik arazinin devlet mülkü olduğunu iddia etmektedir. Bu arada 1973'ten bu yana da Georgiu Nikolau Caddesi'nde bulunan Tabakhane

11 Basın Bülteni, Rodop Milletvekili Ahmet Hacıosman'ın Kamu Düzeni ve Adalet Bakanlığı Komisyonu'nun "Batı Trakya'daki Müslüman Azınlığa Ait Vakıf Mallarının Yönetim ve İşletilmesi" konulu kanun taslağı ile ilgili konuşması, Gümülcine (Komotini), 15 Ocak 2008.

Camii avlusunun bir bölümünün belediye mülkü olduğu iddia edilmektedir. Üç Dutlar mevkiinde bulunan ve 1976 yılında istimlak edilen 4.192 m²'lik tarla ise şu an Elektrik İdaresi tarafından kullanılmaktadır.

Şehir imar planı bahane edilerek Açık Köprü ve Kapalı Köprü üzerinde bulunan 27 adet vakıf dükkânı 1969 yılında, Filipo Caddesi 12 numarada bulunan Hamam Kahvehanesi 1970 yılında, Megalo Aleksandro ile Olimbu caddelerinin birleştiği noktada bulunan 45 m² kahvehane yeri ise 1972'de istimlak edilmiştir. Kahvehanenin yerinde şu an çocuk parkı bulunmaktadır.

Bademlik mevkiinde bulunan 500 m² ve 2.500 m²'lik iki tarla ile Bademlikaltı mevkiinde bulunan 6.500 m²'lik tarla askerî amaçlar bahane edilerek 1976 yılında; Akpınar Kırı Bilezik yanı mevkiinde bulunan 6.719 m², Kumyolu mevkiinde bulunan 6.130 m² ve Bakacak mevkiinde bulunan 10.000 m²'lik tarlalar olmak üzere toplam 22.849 m² arazi ise askerî havaalanı gerekçe gösterilerek 1977 yılında istimlak edilmiştir.

Şehrin doğusunda, Edirne yolu üzerinde bulunan ve Alan Kuyu Mescidi'ne bitişik olan Alan Kuyu Mezarlığı, iskân bölgesi içinde kalmaktadır ve İmar ve İskân Müdürlüğü ile Gümölcine Belediye Meclisi'nin 1979 yılında almış olduğu karar gereği parsellenmiştir. Ortasından yol geçen, bir kısmı defterdarlık'a bir kısmı belediye'ye, kalan kısmı ise Vakıflar İdaresi'ne tahsis edilen mezarlık şu an kullanılmamaktadır. Gümölcine Müftülüğü'nün durum hakkında belediye başkanlığına hitaben gönderdiği yazıda Lozan Anlaşması'na göre cami, mescit ve mezarlıklar gibi mukaddes mekânların istimlâkten muaf tutulmaları gerektiği hatırlatılarak bu planın iptali talep edilmiştir. Ancak bugüne kadar yazılı bir cevap alınamamıştır.

Tahtacıoğlu mevkiinde bulunan 2.710 m² arazi, Tahtacıoğlu Kumyolu mevkiinde bulunan 1.038 m² arsa, Beyboşluğu mevkiinde bulunan 750 m² arsa, Hacı Hüsrev düzenliği mevkiinde bulunan 750 m² arazi, Osmaniye Mezarlığı yanı mevkiinde bulunan 2.870 m² arsa olmak üzere toplam 8.118 m² muhtelif arazi, arsa ve mezarlık alanı yeni yerleşim bölgesi sınırları içinde kaldığı gerekçesiyle ve örnek evler yapımı için 1980 yılında istimlak edilmiştir.

İonon Caddesi civarında bulunan ve harap halde olup kullanılmayan Cami-i Atik Mescidi arsası 1997 yılında istimlak edilmiştir, şehrin batısında bulunan ve inşa tarihi bilinmeyen, sadece duvarları kalmış Yunus Bey Camii'nin 162 m² arsası ise şu an Hıristiyan vatandaşların oturduğu yeni yerleşim bölgesi içinde kaldığı gerekçesiyle 1980'den bu yana çocuk parkı olarak kullanılmaktadır.

Ayrıca yol yapım çalışmaları da vakıflara ait mülklere zarar vermiş, Parasiu Caddesi'nin açılması gerekçe gösterilerek Serdar Camii Vakfı'na ait ev ve arsa 1971 yılında, Harilau Trikupi Caddesi açılırken 69 numarada bulunan Vakıflar İdaresine ait kahvehane, eski Fetvahane ile ev ve arsa 1973 yılında, Maronias Caddesi açılırken 2, 4 ve 6 numarada bulunan 3 adet vakıf dükkânının 80 m²'si 1998 yılında, yine yol açılırken Megalo Aleksandro Caddesi, 21 ve 23 numarada bulunan 2 adet dükkândan toplam 23 m²'lik yer 2002 yılında, 2003'te açılan yol için ise Yeni Camii civarında bulunan Tekke Camii avlusundan 399 m² yer istimlak edilmiştir. Ayrıca 1995, 1996 ve 1999 yıllarında Belediye Meclisi'nin almış olduğu kararlar gereği açılacak yeni yollar, Gümölcine'nin batısında bulunan ve halen kullanılmakta olan Poşpoş Mezarlığı'nı üç yönden bölmektedir. 1950 yılında 20.000 m² olan ve bugün 9.008,92 m²'ye düşen mezarlık alanı bu kararlar uygulandığı takdirde 915,82 m² daha eksilecektir. 3/2000 sayılı karar ile uygulan plan sonucunda ise P. İfestu mevkiinden V. Pavlu istikametine açılan yol sebebiyle vakfa ait 15 m² dükkân 17 Mayıs 2005 tarihinde yıktırılmıştır.

Eski Cami önünde, Filiki Eteria Caddesi, 40 numarada bulunan vakıf dükkânı 1985 yılında şehir imar planı uygulaması neticesinde yıktırılmış, geriye sadece 3,29 m²'si kalmış, Egnatia Caddesi üzerinde bulunan ve uzun zaman önce harap olup sadece duvarları kalmış olan Hacı Karagöz Mescidi'nin 111 m² arsası 2003 yılında şehir imar planı uygulaması ile tamamen istimlak edilmiş, şehrin batı kısmında Egnatia ile Dorileo caddelerinin birleştiği noktada bulunan harap olmuş Hacı İpekçi Mescidi'ne ait arsanın bir kısmı ile Egnatia Caddesi, 75 numarada bulunan Kesikbaş Camii bitişiğindeki arsa da şehir imar planı uygulaması esnasında 1987 yılında istimlak edilmiştir. Gümülcine'nin kuzeydoğusunda bulunan ve vakfa ait olan 6.606 m²'lik Ada Tarla ise karşılığında başka yer verileceği vaat edilerek 1989 yılında Belediye tarafından istimlak edilmiş, ancak şu ana kadar bu vaat yerine getirilmemiştir.

Bölgede gerçekleştirilen toprak bütünlemesi çalışmalarının da vakıf mallarına menfi etkileri olmuş, 9.510 m² olan Ortacı koyu-Keçiyatağı mevkii arazisi 1997'deki toprak bütünlemesi uygulaması sonucu 4.815 m² kalmış, 2004 yılında Çuhacılar köyü sınırları içinde bulunan 4.000 m² olan Uzun Karaağaç mevkii, 3.200 m² kalmış, Gümülcine'nin batısında Uluyol mevkiinde bulunan 2.000 m² arazi ise 1.750 m² kalmıştır.

Bugüne kadar istimlak edilen arazi, dükkân ve binaların listelendiği dosyada mezarlık veya dinî yapılardan istimlak edilmek istenip de Vakıflar İdaresince Lozan Anlaşması hükümleri hatırlatılarak açılan davalarda az sayıda da olsa yıllar sonra Vakıflar İdaresi lehine sonuçlanan vakalara da değinilmektedir. Ezcümle şehrin güney kısmında tren merkezi civarında bulunan ve Sohtalar Vakfı olarak bilinen 60.000 m² arazinin 29.000 m²'si 1969'da zamanın Vakıflar İdaresi Heyeti ve Gümülcine Müftülüğünün almış olduğu kararla okul yapımı için satılmış ve arazi 31.000 m² kalmıştır. Ancak satıştan geriye kalan bu araziye devlet mülkü olduğu iddiasıyla Gümülcine Defterdarlığı tarafından sahip çıkılmak istenmiştir. 1975 yılında başlayan ve sulh, bidayet, istinaf ve temyiz aşamalarından geçen hukuk mücadelesi 26 yıl sürmüş, nihayet 2001 yılında mahkeme, yekûnu 60.000 m² olan bu arazinin 29.000 m²'sinin Vakıflar İdaresi tarafından satılmış olması sebebiyle kalan kısmının da Vakıflar İdaresine ait olması gerektiği kanaatine vararak lehte karar vermiştir. Ancak 31.000 m²'lik bu arazinin kuzey kısmında 1973 yılında Protagora caddesinin açılması sebebiyle arazinin bir bölümü istimlak edilmiş ve arazi 27.401 m² kalmıştır. Şu aşamadan sonra şehir imar planı uygulaması olduğu şekliyle devam eder ise Tabakhane Camii, Yenice Mahalle Camii, Şhreküstü Camii, Osmaniye Camii, Kesik Baş Camii, Süpüren Dede Mescidi, Alan Kuyu Mescidi, Kır Mahalle Mescidi, Yüksek Mescid ve Arifhane Mescidi ile mezarlıkların bir kısmı bu uygulamadan olumsuz yönde etkilenecektir. Ayrıca Yenice Mahalle Okulu ve Mastanlı Okulu da şehir imar planının menfi etkisine maruz kalacaktır.

IRCICA'nın Balkanlar ile İlgili Çalışmaları

Halihazırda Genel Direktörlük vazifesini ifa ettiğim, İslam medeniyetinin çeşitli konularında araştırma, yayın ve arşiv çalışmaları yapan, kongreler, sanat ve belge sergileri, araştırma, mimari ve sanat yarışmaları tertipleyen, kültürel ilişkileri ve diyalogu geliştirmek için çeşitli uluslararası projeler yürüten İslam Tarihi, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi-IRCICA, İslam dünyası tarihi ve İslam'ın tarih boyu yayıldığı coğrafyanın kültür mirası hakkındaki çalışmalarını bölgeler bazında yoğunlaştırmakta ve derinleştirmektedir. Merkezimizin çeşitli projelerinin odaklandığı bölgelerden biri de Balkanlar bölgesidir. IRCICA İslam medeniyeti tarihi ve Osmanlı dönemi tarihiyle ilgili kongrelerinden bugüne kadar dördünü Balkanlara ayırmış ve bu kongreleri ev sahibi ülkelerin hükümetleriyle ve akademik kurumlarıyla işbirliği içinde tertiplemiştir. Bu kongreler 2000'de Sofya'da, 2003'te Tiran'da, 2006'da Bükreş'te ve 2010'da Üsküp'te gerçekleştirilmiştir ve ilk üçünün tebliğleri yayınlanmıştır. Bu kongrelerin 5.'sini Allah nasip ederse 2013

yılında Bosna-Hersek'in başşehri Saraybosna'da tertip etmeyi planlıyoruz. Mimari alanda ise IRCICA'nın bütün dünyadan mimarların katıldığı araştırma ve atölye çalışmaları dizilerinde ilk on yıllık program 1994-2004 yıllarında Bosna-Hersek'te gerçekleştirilmiştir. IRCICA Balkanlar'ın mimari mirasına dair çeşitli yayınlar, incelemeler yapmış, bağışlar yardımıyla restorasyon faaliyetleri yürütmüştür. Bu çerçevede Osmanlı döneminden kalan eserlerden Bosna-Hersek'teki Nezirağa, Smajkića, Karagözbey Camileri onarılmış veya yeniden inşa edilmiş, Bulgaristan'da beş caminin inşası veya tamiri yapılmıştır.

IRCICA'nın Balkanlar ile ilgili uzun dönemli ve büyük çaplı bir diğer projesi de Balkan vakıfları konusundadır. İslam medeniyeti içinde doğan ve günümüzde dünyanın çeşitli yerlerinde adapte edilen bir model olarak İslam dünyası dışında da uygulama sahası bulan vakıf müessesesi, bunun tarihi ve İslam dünyası coğrafyasına dahil olmuş tüm bölgelerdeki vakıf müesseselerinin bugünkü durumu ve işleyişi hakkındaki incelemeler, IRCICA Yönetim Kurulu'nun kararıyla birkaç yıl önce IRCICA faaliyet programlarına dahil edilmiştir.

IRCICA bu projenin, planladığı bölümlerinden öncelikle en kapsamlı olanını, vakıfların tarihî sürecini ve bugünkü durumunu eğitim müesseseleri dahil olmak üzere çok sayıdaki örnekle yansıtabilecek ve geniş bir bölge üzerinde bariz örneklerle ve değerlendirmelere imkan verecek oluşu bakımından Balkanlar bölgesiyle ilgili projeyi yürürlüğe koymuştur. Bu proje ile günümüz siyasi haritasına göre Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Makedonya, Romanya, Sırbistan ve Yunanistan sınırları dahilinde kalan vakıflara ait Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğüne bağlı Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığında muhafaza edilen vakfiyelerin derlenmesini ve translitere edilerek incelemeleri ile neşredilmesini amaçlıyoruz. Kendi konusunda ilk ve şüphesiz birçok bakımdan faydalı olacak bu projenin birinci safhasını oluşturan Bulgaristan vakıflarına ait vakfiyeler derlenmiş, translitere edilmiş ve bu vakfiyelerin kapsamlı indeksleri hazırlanmıştır. Ayrıca araştırmacılar başta olmak üzere ilgili herkese kolaylık sağlayacağı düşüncesiyle çalışmada yer alan tüm vakfiyelerin Türkçe, İngilizce ve Arapça özetleri hazırlanmıştır. Orijinal belge görüntüleriyle birlikte neşredebileceğimiz bu vakfiyelerin sayısı şu aşamada 296 olarak tespit edilmiştir. Ancak bu sayı Bulgaristan'daki tüm vakıf eserlere ait vakfiyeleri ifade etmemektedir. Zira Bulgaristan sınırları içinde vakıf amacıyla tesis edilmiş binlerce yapı bulunmaktadır ve bunların çoğu için müstakil veya müşterek vakfiyeler düzenlenmiş olması icap eder. Bu sahada çalışmaları bulunan merhum Ekrem Hakkı Ayverdi, Bulgaristan sınırları içinde toplam 3339 Osmanlı dönemi eseri tespit etmiştir. Bu yapılardan bazıları hayrât, bir kısmı ise akârdır.

Halihazırda inceleme kısmını tamamlamak üzere olduğumuz ve fevkalade bir durum olmaz ise bu yıl içerisinde neşredebileceğimiz bu çalışmada Ahiçelebi, Akçakızanlık, Aydos, Balçık, Berkofça, Cısr-i Mustafa Paşa, Çırpan, Darıdere, Dîvâneorman (Deliorman), Eğridere, Etrepoli, Filibe, Hacıoğlupazarı, Hezargrad, İslimye, İzladı, Karinâbâd, Kırcaali, Köstendil, Lofça, Misivri, Nevrekop, Plevne, Prevadi, Rahova, Ropçoz, Rusçuk, Samakov, Silistre, Sofya, Sultanyeri, Şumnu, Tatarpazarı, Tırnova, Uzuncaâbâb-ı Hasköy, Varna, Vidin, Yanbolu, Zağra-i Atık ve Zıştovi kazalarına ait vakfiyeler yer almaktadır. 10 tanesi Arapça, diğerleri ise Türkçe olan bu vakfiyelerin biri 14. asra, üçü 15. asra, 16 adedi 16. asra, 24 adedi 17. asra, diğerleri ise 18-20. asırlara aittir.

Vakfiyelerin en eskisi Lala Ali Bey bin Karlı'ya ait 801 senesi Şaban ayı ortalarında (8-18 Nisan 1399) yazılan Arapça vakfiyedir. Ali Bey'in Filibe'ye bağlı Şahin köyünde yaptırdığı camiye ait olan bu vakfiyede adı geçen köy ile aynı köydeki iki değirmen ve iki mera vakfedildiği belirtilmiştir.

Bu vakfiyelerdeki bilgilere göre, vakıf kurucuları tarafından şart koşulan hizmetlerin yerine getirilebilmesi amacıyla tahsis edilmiş akâr çeşitleri üç grupta toplanabilir: Muhtelif menkul ve gayrimenkuller ile nakit. Neşre hazırlanan bu çalışmada ayrıca vakıf kurucularının kimliği, muhtelif açılardan vakfiyelerin günümüzdeki önemi, vakıflar tarafından yapılan hizmetler ve Bulgaristan vakıflarının bugünkü durumu üzerine de bilgi verilmesi planlanmaktadır. Bu çalışmayı, araştırmaları devam eden yukarıda tek tek sayılan diğer ülkelerle ilgili ciltler izleyecektir.

Netice itibarıyla Batı Trakya'da ve hatta tüm Balkanlar coğrafyasında vakıf mülklerin aslına uygun şekilde vakıf idarelerine iade edilmesi, vakıf idarelerinin haklarının vakıf müessesesine uygun şekilde tanınması için iç hukuk düzenlemelerinin yapılması ve uluslararası hukukun işlenmesi, yönetimlerin bu hususta vakıf müessesesinin şartlarına muvafık kararlar alması ve kalıcı etkileri olacak adımlar atması gerekmektedir.